

DOI:<http://dx.doi.org/10.31558/2307-2296.2019.1.10>

УДК 657.62:657.36

Томчук О. Ф., кандидат економічних наук, доцент кафедри аналізу та статистики
Вінницького національного аграрного університету

Сидоренко І. М., магістр Вінницького національного аграрного університету

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті обґрунтовано актуальність та необхідність дослідження дебіторської заборгованості, яка є вагомою складовою обігових активів майже будь-якого господарюючого суб'єктів, як з точки зору динаміки її обсягів, так і з точки зору ефективності управління даним видом заборгованості. Розглянуто проблеми зростання непогашених сум дебіторської заборгованості на підприємствах. Досліджено методику проведення аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві. Представлено думки вчених-науковців щодо проблем стану висвітлення методологічного інструментарію аналізу дебіторської заборгованості в науковій літературі. Сформовано основні етапи здійснення управління дебіторською заборгованістю, а також напрями формування політики управління нею з метою підвищення фінансової стійкості підприємства. За результатами виконаного дослідження запропоновано систему заходів, спрямованих на забезпечення прискорення оборотності дебіторської заборгованості вітчизняних господарюючих суб'єктів, тобто на підвищення рівня ефективності управління нею.

Ключові слова: аналіз, дебіторська заборгованість, фінансова стійкість підприємства, методика, політика управління.

Рис. 2, Табл. 2, Літ. 7

Томчук Е. Ф., Сидоренко І. М.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье обоснована актуальность и необходимость исследования дебиторской задолженности, которая является важной составляющей оборотных активов почти любого хозяйствующего субъектов, как с точки зрения динамики ее объемов, так и с точки зрения эффективности управления данным видом задолженности. Рассмотрены проблемы роста непогашенных сум дебиторской задолженности на предприятиях. Исследовано методику проведения анализа дебиторской задолженности предприятия. Представлены мнения ученых по проблемам состояния методологического инструментария анализа дебиторской задолженности в научной литературе. Сформированы основные этапы осуществления управления дебиторской задолженностью, а также направления формирования политики управления ею с целью повышения финансовой устойчивости предприятия. По результатам выполненного исследования предложена система мер, направленных на обеспечение ускорения оборачиваемости дебиторской задолженности отечественных хозяйствующих субъектов, то есть на повышение уровня эффективности управления ею.

Ключевые слова: анализ, дебиторская задолженность, финансовая устойчивость предприятия, методика, политика управления.

Tomchuk E., Sydorenko I.

METHODS OF CONDUCTING AN ACCOUNT OF DEBT RECEIVABLES IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

The article substantiates the relevance and necessity of research into accounts receivable, which is a significant component of current assets of almost any economic entity, both in terms of the dynamics of its volumes and in terms of the effectiveness of managing this type of debt. The problems of growth of outstanding amounts of receivables at enterprises are considered. The method of carrying out the analysis of receivables at the enterprise is investigated. The opinions of scientists-scientists on the problems of illumination of methodological tools of analysis of accounts receivable in the scientific literature are presented. The main stages of the management of accounts receivable, as well as the directions of forming a policy of its management in order to increase the financial stability of the enterprise. According to the results of the conducted research, a system of measures aimed at ensuring the acceleration of the receivables turnover of domestic economic entities is proposed, that is, to increase the level of its management efficiency.

Key words: analysis, accounts receivable, financial stability of the enterprise, methodology, management policy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання у зв'язку з економічною нестабільністю держави, інфляцією, падінням вартості національної валюти, високого податкового навантаження, дефіцитом фінансових ресурсів більшістю підприємств України знаходяться на межі фінансової кризи. Різне збільшення розмірів дебіторської заборгованості та її часток в оборотних активах підприємства на тлі зменшення обсягів виробництва продукції та скороченню матеріальних запасів є однією з найбільш вагомих причин виникненню кризових явищ на підприємстві.

У зв'язку з цим виникає необхідність застосування комплексного підходу до вивчення управління, як в цілому оборотними активами, так і за окремими їх складовими, а саме дебіторською заборгованістю. Вдосконалення підходів і методів управління спрямовані на забезпечення стійкості фінансового стану, кредитоспроможності, інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств.

Вміле управління дебіторською заборгованістю підприємства є невід'ємною частиною успішної діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика щодо аналізу дебіторської заборгованості висвітлена в працях вітчизняних науковців. Особливу увагу заслуговують публікації таких науковців М.В. Бардадима, М.Д. Білик, М.М. Василюка, І.В. Данильчука, Є.В., О.В. Клименко, Н.В., Л.О. Логіненко, І.М. Мягих, Н.В. Потриваєвої, Ю.В. Рудковської, Л.В. Таратути, І.В. Терлецької, О.Є. Федорченко, П.А. Фісуненко, в яких розкрито сутність та причини виникнення заборгованості, практичним та методологічним аспектам вивчення дебіторської заборгованості, а також здійснення управління.

Проте не дивлячись на значну кількість публікацій, актуальність проблеми виникнення дебіторської заборгованості, проведення її аналізу та негативної динаміки здійснення управління нею залишаються остаточно не вирішеними.

Метою статті є висвітлення методики аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві та управління нею з метою підвищення ефективності господарювання підприємства.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною складовою фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання є дебіторська заборгованість. Для функціонування підприємства досить важливого значення має управління дебіторською заборгованістю та

аналіз її стану. Дебіторська заборгованість виникає внаслідок розрахунків підприємства з покупцями, постачальниками, фінорганам, замовниками, працівниками. Значна її частка в загальній структурі оборотних активів знижує фінансову стійкість, ліквідність підприємства та підвищує ризик фінансових збитків. На думку Ф.Ф. Бутинця, наявність великих обсягів дебіторської заборгованості спричиняє низьку платоспроможність підприємства [1, С. 351]. Недоотримання коштів по дебіторській заборгованості є однією із проблем управління нею. Адже через таке управління можна впливати на обсяг прибутку підприємства і на ризики, що пов'язані з ним.

Процес виробництва – це складний, безперервний процес, який потребує значних капіталовкладень. Ефективність роботи підприємства безпосередньо залежить від наявності вільних обігових коштів, які повинні підтримувати його поточну діяльність. Будь-яка дебіторська заборгованість зменшує обсяг оборотних коштів підприємства, тому зменшення її розмірів сприяє зростанню його платоспроможності. У таких умовах особливо зростає роль детального аналізу дебіторської заборгованості, своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів, що є підґрунтям для прийняття ефективних управлінських рішень. Здійснивши глибокий аналіз дебіторської заборгованості, виходячи із наявної ситуації на ринку та специфіки діяльності окремого суб'єкта господарювання, можна з упевненістю стверджувати про те, як величина дебіторської заборгованості впливає на фінансову стійкість та на платоспроможність підприємства. Підприємствам необхідно здійснювати аналіз за формуванням, рухом і стягненням дебіторської заборгованості, порівнювати її значення за попередні періоди в динаміці, проводити аналіз кількісного та якісного складу й визначати основні принципи кредитної політики по відношенню до покупців та постачальників [2, С. 27].

В ході прийняття управлінських рішень була виявлена ціла низка питань, що пов'язані з аналізом складу та структури дебіторської заборгованості підприємства. Це говорить про те, що методика проведення аналізу потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Проблеми, що виникають при здійсненні аналізу дебіторської заборгованості та методика проведення аналізу стану дебіторської заборгованості деяких науковців відображено в табл. 1.

У процесі прийняття управлінських рішень виявлена ціла низка невирішених питань щодо аналізу дебіторської заборгованості. Це свідчить про те, що методика аналізу потребує подальшого розвитку та вдосконалення. В умовах інфляції для покупців дебіторська заборгованість є джерелом кредитування їх діяльності на дуже вигідній основі тому, що виступає як безвідсотковий кредит. Внаслідок цього необхідно застосовувати ефективні управлінські дії спрямовані на регулювання її величини.

Здійснення аналізу стану дебіторської заборгованості дає змогу визначати її склад та структуру, змін які відбулися в динаміці за період, що аналізується, показники якості, ліквідності та обіговості дебіторської заборгованості, з'ясувати реальність погашення даного виду заборгованості, також визначити який вплив на ефективність діяльності підприємства вона здійснює, розробити заходи щодо оптимізації величини і частки дебіторської заборгованості в обігових активах підприємства.

З метою проведення більш поглибленого аналізу розрахунково-платіжних відносин та розробці системи заходів щодо їх покращення, пропонується здійснення дослідження чинників, що впливають на зміну показників.

Таблиця 1 - Стан висвітлення методологічного інструментарію аналізу дебіторської заборгованості в науковій літературі

Автор	Методика здійснення аналізу дебіторської заборгованості	Недоліки
І.Власова	Ретроспективний аналіз рівня дебіторської заборгованості в динаміці. Досліджується її склад та структура. Оцінюється ефект у вартісному вираженні, отриманий від залучення коштів у дебіторську заборгованість, визначається середній період її інкасації та кількість оборотів за період.	Проблема розробки узгодженої кредитної політики підприємства стосовно управління дебіторською заборгованістю.
Е.Кантус	Аналіз взаємозалежності між структурою надходжень, строками й розміром дебіторської заборгованості та їх прибутковістю. Запропонувала три рівні, за якими приймаються рішення щодо управління дебіторською заборгованістю.	Корпоративна модель, за допомогою якої приймається оптимальне рішення щодо ведення дебіторської політики на підприємстві.
О.Кияшко	Поєднує традиційний економічний аналіз основних показників та інструменти обліку в системі управління підприємством. Виявляє нереалізовані вигоди підприємства, зміцнює його фінансовий стан, збільшує стійкість та ефективність контролю за грошовими надходженнями в погашенні дебіторської заборгованості.	Загальна модель проведення аналізу дебіторської заборгованості не передбачає галузевої специфіки.
М.Нашкєрьєка	Аналіз простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості за термінами давності. Оцінка розрахунково-платіжної дисципліни, середнього рівня інвестування фінансових ресурсів у дебіторську заборгованість.	Не знайдено шляхи збалансування кредитної політики підприємства та інкасації дебіторської заборгованості.
С.Пілецька	Кореляційно-регресійний аналіз, за результатами якого запропонована інтегрована модель для визначення стадії розгортання кризового процесу на підприємстві за джерелом, що дозволяє своєчасно розробляти антикризові заходи.	Не проаналізовано показники адекватності розрахованих моделей.
Л.Стригуль	Кореляційно-регресійний аналіз та коефіцієнтний метод фінансового аналізу. Визначено показники оцінки інвестиційної привабливості підприємства машинобудування. Проведено ранжування 90 підприємств за рівнем привабливості.	Відсутність аналізу моделі на мультиколінеарність і автокореляцію.
О.Федоренко	Кількісний аналіз дебіторської заборгованості. Аналіз динаміки та стану дебіторської заборгованості. Якісний аналіз дебіторської заборгованості. Рейтингова оцінка складових дебіторської заборгованості. Якісний ABC- та XYZ-аналіз.	Проблема вивчення довгострокової дебіторської заборгованості, яка не відображається в балансі підприємства за дисконтованою вартістю.

Сформовано авторами на основі [2]

Оскільки узагальнюючим показником якості та ліквідності дебіторської заборгованості є оборотність, що характеризується кількістю оборотів та швидкістю здійснення одного обороту, пропонуємо проведення дослідження впливу чинників на зміну коефіцієнта обертання та тривалості одного обороту дебіторської заборгованості.

Для проведення якісної оцінки якості та стану дебіторської заборгованості підприємства необхідно проаналізувати наступні показники, що наведені у таблиці 2.

Таблиця 2 - Показники якісного аналізу стану дебіторської заборгованості

№ з/п	Показник	Формула розрахунку	Економічний зміст
1	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Кодз)	$\text{Кодз} = \frac{\text{ЧД}}{\text{ДЗ}}$ ЧД - чистий дохід від реалізації продукції, ДЗ - дебіторська заборгованість	Показує скільки разів впродовж періоду, що аналізується, обсяги надходжень від реалізації можуть вмістити в собі середній залишок дебіторів
2	Тривалість періоду дебіторської заборгованості	$\text{Тпдз} = \frac{\text{Т}}{\text{Кодз}}$ Т - тривалість періоду	Розраховується скільки в середньому днів підприємству необхідно для отримання оплати за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги. Чим більший період погашення, тим вищий ризик неповернення дебіторської заборгованості
3	Питома вага ДЗ (ПВдз) в загальному обсязі оборотних активів (ОА)	$\text{ПВдз} = \frac{\text{ДЗ}}{\text{ОА}} * 100\%$	Показує питому вагу діяльності дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів. Чим вищий показник, тим менша мобільна структура майна підприємства

Джерело [3]

Для того щоб ефективно використовувати оборотні активи слід застосовувати інструменти аналізу дебіторської заборгованості та з їх допомогою розробляти внутрішньогосподарські стандарти підприємства, де прописувати умови, правила та обмеження щодо термінів та обсягів дебіторської заборгованості.

Аналіз дебіторської заборгованості підприємства дає можливість оцінити можливу величину доходів, які можна отримати у вигляді штрафів, пені, неустойок від дебіторів, які прострочили оплату. Для управління дебіторською заборгованістю є розробка заходів щодо скорочення або стягнення простроченої чи сумнівної дебіторської заборгованості. При цьому можуть використовуватися різноманітні методи управління дебіторською заборгованістю, які можна класифікувати на такі групи:

- юридичні – претензійна робота, подача позову до суду;
- економічні – фінансові санкції (штраф пеня неустойка), передача в заставу майна і майнових прав, призупинення постачання продукції;
- психологічні – нагадування по телефону, факсу, використання ЗМІ чи поширення інформації серед суміжних постачальників, що загрожує боржнику втратою іміджу;
- фізичні – арешт майна боржника, вироблений органами державної виконавчої служби.

Вважаємо, що комплекс завдань та послідовність проведення аналізу дебіторської заборгованості підприємства можна представити схематично на рисунку 1.

Рисунок 1 - Етапи проведення аналізу дебіторської заборгованості
Сформовано авторами на основі джерела [1]

На нашу думку даний аналіз стану дебіторської заборгованості підприємства є найбільш оптимальним. Він дозволяє визначити реальний стан дебіторської заборгованості, також віднайти «вузькі місця» з приводу управління нею, в подальшому це дасть змогу звести до мінімуму розміри простроченої або сумнівної дебіторської заборгованості підприємства.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю повинно ґрунтуватися на внутрішній кредитній політиці підприємства. Кредитну політику слід розглядати як стандартний набір процедур для того, щоб прийняти рішення з питань отримання кредиту, зокрема, на яких умовах, забезпечення дотримання умов кредиту та визначення умов надання знижки [4, С. 156].

Якщо підприємство вимагає швидкої оплати за відвантажену продукцію, то зменшуються витрати на обслуговування дебіторської заборгованості, а також ризик виникнення безнадійної дебіторської заборгованості, одночасно збільшується дохідність і прибутковість підприємства. На думку Рибалко О. М. реалізація підприємством такої агресивної політики щодо дебіторів у майбутньому призведе до зменшення покупців і, відповідно, дохідності та прибутковості. І навпаки, надання економічно необґрунтованих знижок, чітко невизначені терміни кредитування у короткотерміновому періоді приведуть

до збільшення обсягів продажів і доходу. Проте у довготерміновому періоді така кредитна політика зумовить зростання безнадійної дебіторської заборгованості, збільшення витрат на повернення коштів, зменшення дохідності і прибутковості [4, С. 160-161].

М. Д. Білик відмічає, що політика управління дебіторською заборгованістю має бути спрямована на розширення обсягу реалізованих робіт, послуг і полягає в оптимізації дебіторської заборгованості [5, С. 592].

Підприємству слід розробити зважену кредитну політику щодо своїх покупців.

На формування кредитної політики підприємства впливають фактори, що схематично зображенні на рисунку 2.

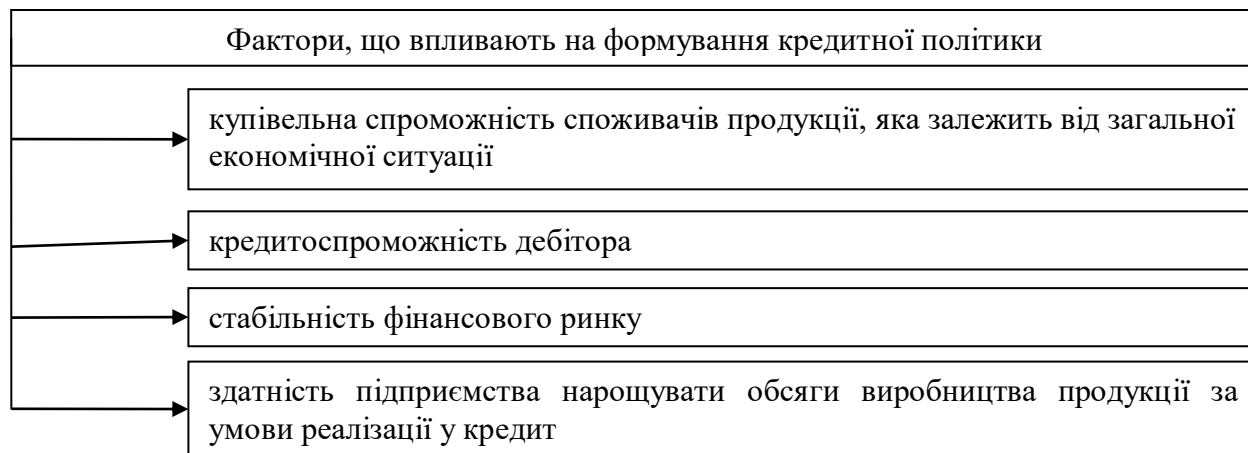

Рисунок 2 - Фактори, що впливають на формування кредитної політики

Сформовано авторами на основі [6]

На наш погляд розширення обсягу реалізації завжди супроводжується зростанням обсягу дебіторської заборгованості. Тому, метою управління дебіторською заборгованістю, як відомо, є не тільки визначення оптимального її розміру, а й забезпечення своєчасного погашення боргу.

На думку Томчук О. Ф. основним недоліком існуючої системи аналізу дебіторської заборгованості можна визначити те, що застосовування у наших умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з дебіторами. Крім цього, загальна криза неплатежів, характерна для сучасної української економіки, змушує сумніватися в об'єктивності, своєчасності і корисності отриманих результатів аналізу. Використання вітчизняних методик не дає змоги однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансово-господарський стан підприємств [7, С. 173].

З метою мінімізації відхилень розрахункової вартості боргу від її реальної величини можна запропонувати комплексний підхід до оцінювання дебіторської заборгованості, що базується на коригуванні первісної вартості дебіторської заборгованості відповідно до коефіцієнта часу. Коефіцієнт часу дає змогу оцінити заборгованість господарюючого суб'єкта у даний час з урахуванням зростання вартості в часі та зміни загальної купівельної спроможності грошових коштів [7, С. 173].

Висновки. Невід'ємною частиною діяльності будь якого підприємства є виникнення заборгованості, вона може виступати як дебіторською так і кредиторською. Найбільш поширеною з них є дебіторська заборгованість, уникнути якої на жаль неможливо.

Підвищення ліквідності підприємства та прискорення грошового обороту є основною метою проведення ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Здійснення аналізу стану дебіторської заборгованості підприємства у системі управління підприємством необхідно здійснювати за наступними показниками:

- середня величина дебіторської заборгованості;
- частка дебіторської заборгованості у сумі оборотних активів підприємства;
- частка у загальній сум оборотних активів;
- за строками погашення даного виду заборгованості;
- визначення загроз та ризиків з приводу не погашення.

Правильно організована методика проведення аналізу даного виду заборгованості дасть змогу приймати результативні управлінські рішення з приводу повернення боргів, також прогнозувати можливі надходження грошових коштів.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф., Герасимович А.М. Бухгалтерський фінансовий облік. Підручник за ред. Ф.Ф. Бутинця. –7-е вид., доп. і перероб. – Ж. 2006. 832 с.
2. Паянок Т., Савченко А. Аналіз дебіторської заборгованості підприємства за допомогою економіко-математичних методів. Науковий вісник - 2017. - № 3. С. 27-32.
3. Кручак Л. Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016 URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/22-2016/37.pdf>
4. Іванілов О.С., Смачило В.В., Дубровська Є.В. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства. Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №1. – С. 156-163.
5. Білик М. Д. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник. К. - 2005. – 592 с.
6. Рибалко О. М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю. Економічні науки. – 2010. – № 9/8 – С. 164–167.
7. Томчук О. Ф. Аналіз дебіторської заборгованості: існуючі проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, ВНАУ, 8 грудня 2016 року. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua>